

moldvai származású magyarok alkották”; szemben azokkal az ugyancsak gyimesi kötődésű kutatókkal – mint például Gyimesközéplek egykori iskolaigazgatója, az ugyancsak kiváló helytörténész Tankó Gyula –, akik szerint Gyimes magyar lakosságának zöme nem Moldvába menekülve s onnan visszatérve népesítette be Patakországot, hanem közvetlenül az 1764. évi siculicidium után, vagy annak következményei elől menekülve érkeztek mai lakóhelyükre. Ezt a kérdést szerintem már aligha lehet dokumentumokkal alátámasztva eldönteni, mégis hajlok Szöcs János véleménye felé, hiszen a télvíz idején történt pánikszerű menekülés nyomán kevésbé lehet elképzelni a körültekintő megtelepedést, ezért a később, idők során megvalósított visszateledést valóban életszerűbbnek érzem, de természetesen mindkét irányú népmozgás érvényesülhetett.

Szöcs János írásaira – legyenek azok tudományos értekezések, vagy ismeretterjesztő újságcikkek – következetesen jellemző a szinte már száraz tárgyyszerűség, az érzelemmentes fogalmazás. Keresve sem találtam munkáiban olyan részleteket, ahol kilépett volna ebből a talán felvett, talán lényéből fakadó stílusból. Valószínűleg ez adta neki azt a tartást, gerincének azt az egyenességét, ami segítette sorsának elviselését. Kájoni Jánossal, Domokos Pál Péterrel együtt ő is megérdemelné, hogy az utókor azt vesse sírkövére: „... *édes Hazámnak akartam szolgálni...*”

Halász Péter

Emlékezés Wöller Istvánra, a vízimalmok kutatójára (1929–2020)

Wöller István

Mint egy magyar népmesei hősnek, olyan az ő története. A zalai dombok ölelésében lévő kis faluból, Gétyéből indult el az élete útjára, és Veszprémben találta meg a hivatását, amely több mint fél évszázadon át tartott: az üzemi munkája mellett tanulmányozta a malmászat múltját, folytatta a vízimalmok és a molnárok évszázadokra visszanyúló történetének kutatását, a tárgyi eszközök gyűjtését és ezek szakirodalmi feldolgozását. Napjainkra szinte már toposzként őrződik: ha vízimalom-kutatás, akkor Wöller István...

Az ő életét is – sok kortársáéhoz hasonlóan – a történelem számos eseménye befolyásolta, de az ősei, a családi otthona paraszti világából magával hozott józan, megfontolt gondolkodása, munkaszeretete által mindig megtalálta a helyzethez illő és célravezető megoldásokat. A személyiségéből adódóan mindezekhez hozzátartozott a munkája eredményeivel kapcsolatos szerénysége, barátságossága, a ma emberei (és az ősök által) teremtett értékek óvása, meg-

becsülése. Hitvallása volt, hogy nem csak alkotni kell (akár tárgyt, akár szellemit), hanem ezeket meg kell őriznünk a jövő nemzedékei számára. Etikussága a honismereti/helytörténeti munkájában is példamutató volt.

Iskolázottsága középszintű volt (érettségi, géplakatos szakmai végzettség, számos továbbképző tanfolyam), de intelligenciája, a kifogástalan munkahelyi munkavégzése, üzemvezetőként a munkatársaival való törődése, az általuk jól elvégzett munka elismerése magas szintű megbecsülést hoztak számára – közel fél évszázadon át.

A mindennapok eseményei megörökítése iránti késztetése korán kialakult. Élete végéig az emlékezetében őrizte a faluja és emberei történeteit, megfigyeléseit. S mindössze tizenöt éves volt, amikor német földön hadifogoly leventeként rendszeresen naplót írt. (Ezt 2006-ban könyvformátumban jelentette meg.) A hazatérését követően élete végéig feljegyezte az egyes napok legfontosabb eseményeit, a gyűjtőmunkájával kapcsolatos adatokat, a találkozásait.

Mindig voltak, vannak, és reméljük, lesznek olyan nem hivatásos helytörténet-kutatók, akik jó szakmai felkészültséggel, elkötelezetten, a kutatás és az írás minden szükséges feltételével rendelkeznek ahhoz, hogy a munkájuk eredménye beépüljön az történeti szakirodalom valamely részébe. Ő egyike volt azoknak, akik ezt teljesítették.

A malmásztörténet iránti érdeklődése vezette el még a '70-es évek elején ahhoz, hogy bekapcsolódjon a Veszprémben sorra alakuló kutatói közösségekbe. Először a Szakszervezetek Megyei Tanácsa és a Hazafias Népfront Megyei Bizottsága által szervezett üzemtörténet-írók klubjában találta meg ehhez a feltételeket, majd az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottsága által szervezett kézművesipari munkabizottságban is, valamint a megyei múzeumok baráti körében, s közel három évtizeden át az 1991-ben alakult Veszprém Megyei Honismereti Egyesületben.

Mivel a foglalkozása a malomiparhoz kötötte, természetes volt, hogy ennek az iparágnak a történetével kezdett foglalkozni, és fél évszázadon át folytatta ezt a nem kis (idő-, munka- és anyagi) ráfordítást igénylő munkáját. Nem könnyű az ő szerteágazó tevékenységét tematikus rendbe foglalni, mert minden fellelt/megkapott malomipari tárgy, az egykori molnárok elbeszélései, az általuk átadott dokumentumok új és újabb lehetőségek felé vezették a kutatás során. Az önéletrajzában a kezdetekről így írt: *„A kutatásomat először a megyei levéltárban, a múzeumokban kezdtem, ahol csodálatos anyagokkal találkoztam, és azokat rögzítettem, majd pedig a helyszíneken a malomtulajdonosoknál és molnároknál, családtagoknál folytattam. Az eredmény 1980-ra hatszázhat malom felkutatása lett.”* Természetesen, ezt követően is folytatta a malomipar, pontosabban és főképpen: a vízimalmok és a vízimolnárok élete történetének kutatását, amelynek az eredménye egy jelentős tárgyi gyűjtemény, valamint kompakt, komplex malomtörténeti adatbázis és publikáció-sorozat lett.

A kutatásai középpontjában (kevés kivétellel) Veszprém megye és az egykori zalai részek patakjaira épített gabonaörlő vízimalmok története állt. Gépkocsijával szinte megszállottan járta ezt a területet, és kutatta fel az egykori, többségükben már rommá lett malmok maradványait. Beszélgetett mindenkivel, aki valamilyen emléket őrzött ezek múltjáról, a malmok tulajdonosairól, a molnárokról. Szerencsére, még az utolsó egy-két évtizedükben szót tudott váltani az utolsó tulajdonosokkal és molnárokkal.

Az ő munkássága alapozta meg a vízimalmászat csaknem teljes körű Veszprém megyei dokumentációját, az oral history módszerével magnetofonszalagra rögzített visszaemlékezések gyűjteményét, valamint a több ezer fényképen megörökített malomenterőroket, tárgyakat, dokumentumokat, személyeket.

Wöller István malomtörténeti munkásságának három fő vonulata volt: a tárgyi emlékek gyűjtése, az írott források felkutatása és a publikációk készítése. S az már szinte „mellék-tevékenysége” volt, hogy mindig szívesen tartott előadásokat a malmok életéből (többek között szakegyetemi hallgatónak is), és amikor közel másfél évtizedre megbízták a felújított, működő örvényesi vízimalom gondnoki és idegenvezetői teendőivel, ott a hazai és a külföldi turistáknak, érdeklődőknek (ha kellett) német nyelven is szakszerű információkat tudott adni. (Többen azért tértek vissza ide, hogy tovább hallgathassák az ő nagyon szubjektív, anekdotázó mesélését, amelynek során elhangzottak a régi betyártörténetek, a molnárlegények híressé lett dévajkodásai, hogy a molnárok hogyan jártak túl a nagyon furfangos gabonaőrletők eszén, és a molnárok éjszaka hogyan tudtak úgy aludni, hogy a liztre járó malom minden apró, alig hallható rendellenességére is felébredtek.)

Örökségőrző feladatokat is vállalt: írásban és szóban számos javaslata volt arra, hogy mely egykori malmokat lehetne/kellene felújítani, hogy ezek bemutatóhelyek lehessenek. Máskor azért küzdött, hogy a még álló egykori malmok olyan tulajdonosokhoz kerüljenek, akik bár felújítják, korszerűsítik az épületet, de megőrzik az eredeti funkciókat nem csak a külső látványban, hanem a belső berendezésükben is. Ehhez mindig felajánlotta a saját gépészeti gyűjteménye darabjait is.

Évtizedeken át veszprémi családi házának udvara volt a nagyobb eszközök őrzési helye, ahol ezeket restaurálta, javította, és többet (például a szívógázmotort) üzemképes állapotba hozott. Az udvar azonban csak átmeneti őrzőhely volt: gyermek- és felnőttcsoportokkal ismertette meg az egykori malmok világát, s emellett számos felújított malomnak, múzeumnak, ipartörténeti gyűjteménynek ajándékozott több tízmillió forint értékben tárgyakat, berendezéseket. S ezek működtetéséhez, funkciójukhoz szakszerű magyarázatokat, leírásokat is adott.

A térség malomtörténeti dokumentációja egyedülálló volt. Ezeket különböző iratgyűjtő intézményeknek (főképpen levéltáraknak) adta át, úgy rendszerezve azokat, hogy a kutatók számára bármelyik malommal kapcsolatos iratanyag könnyen áttekinthető legyen. Ezeket főképpen az egykori malomtulajdonosoktól, molnároktól, a leszármazottjaiktól kapta. Rábízták a legféltettebb régi családi fényképeket is, mert tudták, hogy általa ezek megőrződnek a jövő kutatói számára.

A publikációit a kezdeti időszakban megyei és országos pályázatokra készítette, majd különböző folyóiratokban jelentette meg az írásait. Amikor összegezni tudta egy-egy malom, egy-egy patak vagy település malmainak történetét, önálló köteteket jelentetett meg – és ezekhez készséggel adtak támogatást az önkormányzatok. Csak néhány ezek közül: *A veszprémi malom története 1917–1985* (1986); *Örvényes, Csopak: vízimalmok* (1989); *A Tapolca vízimalmi Pápán és környékén* (1994); *Vízimalmok az örvényesi Sédén* (1999); *Egykori vízimalmok Veszprém megyében* (2001); *Balatonfüredi malmok* (2009); *Vízimalmok a Tapolcán Pápától Marcaltőig* (2010).

Élete utolsó éveiben némi keserőséggel szólt arról, hogy a gyűjteményét nem tudta egyben tartani. De a vigasza az volt, hogy számos helyen megtalálhatók az általa megmentett malomipari emlékek és dokumentációk. S a malomtörténeti munkája eredményét nem csak e gyűjteményrészek, hanem a tanulmányai, könyvei, és mindenekelőtt: a hálás műzeumi szakemberek őrzik, valamint emlékezetét a megyei lexikonok, a helytörténet-kutató barátai és a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület, valamint a szülőfaluja, Gétye is, amelynek megírta a történetét, s díszpolgára lett. A község vezetői a veszprémiekkel még együtt köszönthették őt a 90. születésnapján.

Tölgyesi József